

УДК 911.3.

Когайчук С.Ю.

Вінницький транспортний коледж

Аналіз структури садових ландшафтів Могилів-Подільського району

У статті досліджено сучасний стан садівництва Могилів-Подільського району. Визначено загальну площу плодоягідних насаджень Вінницької області. Встановлено площі багаторічних насаджень по районах, на основі чого складено картосхему щільності садових ландшафтів Східного Поділля. Зокрема визначено найбільші площі багаторічних насаджень в межах Могилів-Подільського району та подано перелік місцевих перспективних садівничих господарств, що входять до організації «Вінницясадвинпром». Проаналізовано структуру садових ландшафтів та визначено частку зерняткових і кісточкових порід, ягідників та виноградників. Встановлено співвідношення площ плодоягідних насаджень плодоносного та неплдоносного віку сільськогосподарських підприємств Могилів-Подільського району. На основі проведених досліджень створено карти, що відображають структуру садових ландшафтів сіл Бронниця та Бандишівка Могилів-Подільського району. Описано загальні риси організації плодкових садів на прикладі ключових ділянок вище згаданих населених пунктів. Розглянуто стадії розвитку садових ландшафтів Могилів-Подільського району. Наведено шляхи вирішення проблеми, що пов'язана зі старими малопродуктивними насадженнями.

Ключові слова: Могилів-Подільський район, садовий ландшафт, плодоягідні насадження, багаторічні насадження, сад, садівництво.

Когайчук С.Ю. Анализ структуры садовых ландшафтов Могилев-Подольского района. В статье исследовано современное состояние садоводства Могилев-Подольского района. Определена общая площадь плодово-ягодных насаждений Винницкой области. Установлено площади многолетних насаждений по районам, на основе чего создана картосхема плотности садовых ландшафтов Восточного Подолья. В частности определено наибольшие площади многолетних насаждений в пределах Могилев-Подольского района и перечислены местные перспективные садоводческие хозяйства, входящие в организацию «Винницясадвинпром». Проанализирована структура садовых ландшафтов и определена доля семечковых и косточковых пород, ягодников и виноградников. Установлено соотношение площадей плодоягодных насаждений плодоносящего и неплдоносящего возраста сельскохозяйственных предприятий Могилев-Подольского района. На основе проведенных исследований созданы карты, отражающие структуру садовых ландшафтов сел Бронниця и Бандышевка Могилев-Подольского района. Описаны общие черты организации плодовых садов на примере ключевых участков выше упомянутых населенных пунктов. Рассмотрены стадии развития садовых ландшафтов Могилев-Подольского района. Приведены пути решения проблемы, связанной со старыми малопродуктивными насаждениями.

Ключевые слова: садовый ландшафт, плодоягодные насаждения, многолетние насаждения, сад, садоводство.

Kogaychuk S. Yu. Analysis of the garden landscapes structure of Mogiliv-Podilsk district. The article studies the modern state of horticulture in Mogiliv-Podilsk district. The total area of berry plantations in Vinnytsia region has been determined. The area of perennial plantings by areas has been set, on the basis of which the density map of garden landscapes in Eastern Podolia is composed. In particular the largest area of perennial crops within the Mogiliv-Podilskyi district is defined, and a list of promising local horticultural farms was presented, which are members of the organization "Vinnitsasadvinprom". The structure of garden landscapes has been analysed and determined the proportion of pome and stone rocks, berry bushes and vineyards. The ratio of the areas of berry plantations fertile and unfruitful age of agricultural enterprises of Mogiliv-Podilsk district is defined. Based on the conducted researches were created the maps reflecting the structure of garden landscapes of villages Bronnytsia and Bandyshivka in Mogiliv-Podilsk district. The General features of fruit orchards organization have been described on the example of plots of mentioned above settlements. The stages of garden landscapes development in Mogiliv-Podilsk district have been considered. Solutions to problems associated with old unproductive plantations have been found.

Keywords: garden landscape, berry plants, perennials, garden, gardening.

Наявність проблеми. Садівництво на Поділлі розвивається здавна. Вигідне географічне розташування, сприятливі ґрунтово-кліматичні умови та вмільі подоляни забезпечили ефективний розвиток галузі, що перетворило її на традиційну. Зважаючи на важкі економічні періоди у розвитку країни, галузь не «згорнули», а дерева не розкорчовували. Це говорить про те, що садівничі традиції на Вінниччині не викоринити.

Сьогодні Вінниччину по праву вважають яблуневою перлиною України. Область суттєво вирізняється серед інших областей площею плодоягідних насаджень, урожайністю і валовим збором плодів та іншими показниками. Характеризується вона й низкою перспективних господарств, які є основою, запорукою розвитку галузі у області. Важлива передумова ефективного функціонування галузі – наявність плодоягідних насаджень, оскільки кількість зібраних плодів залежить від кількісного та якісного складу плодкових насаджень. Відтворення і продуктивне використання плодоягідних насаджень сприяють функціонуванню садівництва як галузі сільського господарства. Тому важливим питанням сьогодні є аналіз стану садових ландшафтів в Україні, зокрема Вінниччини.

Аналіз наявних досліджень і публікацій. На початку ХХІ століття садові ландшафти є об'єктом вивчення різних наук і наукових напрямів. Питанням економіки садівництва присвячені роботи вчених О.М.Шестопаля, В.А.Рулєва, І.В. Гриника, О.Ю. Єрмакова, А.Я. Карася, В.І. Чернодона та ін. В працях науковців описано стан галузі в Україні, висвітлено актуальні проблеми відродження садівництва та перспективи на майбутнє. Як об'єкт географічного пізнання садові ландшафти досліджені недостатньо. Частково вони описані в структурі сільськогосподарських та селитебних ландшафтів – роботи Ф.М. Мількова [5], Г.І. Денисика [1, 3], А.Г. Кізюн [4]. Питання щодо їхньої структури, організації, формування, розвитку залишаються нерозкритими. З огляду на тенденції сучасних змін у розвитку садівництва Вінниччини, питання сучасного стану садових ландшафтів набуває актуальності.

Постановка завдання. Дослідити сучасний стан садових ландшафтів Могилів-Подільського району, розглянути структуру плодоягідних насаджень.

Виклад основного матеріалу. Садівництво – одна з найдавніших галузей рослинництва, що є невід'ємною складовою землеробської культури українського народу. Традиційною галуззю садівництва являється і для Поділля. Природні та кліматичні умови цього регіону здавна визначили його як один з найкращих для цілей садівництва. Підтвердженням цього є численні назви населених пунктів Вінницької області, що пов'язані із цією галуззю – Садки, Садова (Могилів-Подільський район), Садківці (Шаргородський, Могилів-Подільський райони), Яблунівка, Малинівка (Літинський район), Яблуниця (Оратівський район), Грушка (Кам'янець-Подільський район), Грушківці (Калинівський район), Вишневе (Чернівецький район) та ін. Вінниччину називають краєм садів. Загальна площа багаторічних насаджень (сади, виноградники) станом на 2013 р. (за даними Державного підприємства Вінницького науково-дослідного та проектного інституту землеустрою) становить 50519 га. Найбільші площі садів зосереджені у Жмеринському, Барському, Шаргородському, Тиврівському та Могилів-Подільському районах (рис. 1).

Загальна площа багаторічних насаджень Могилів-Подільського району 3575 га, з них: садів 3529 га, виноградників 1,2 га, інших багаторічних насаджень 44,8 га. Частка багаторічних насаджень відносно загальної площі земель району

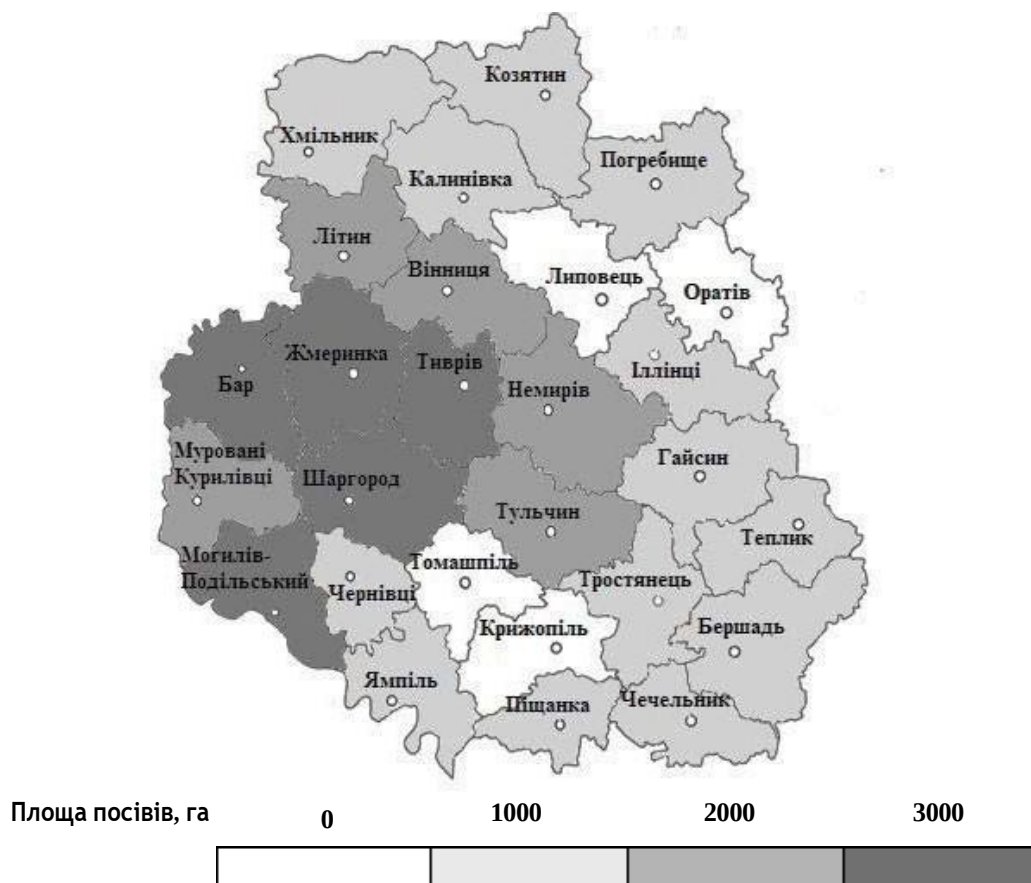

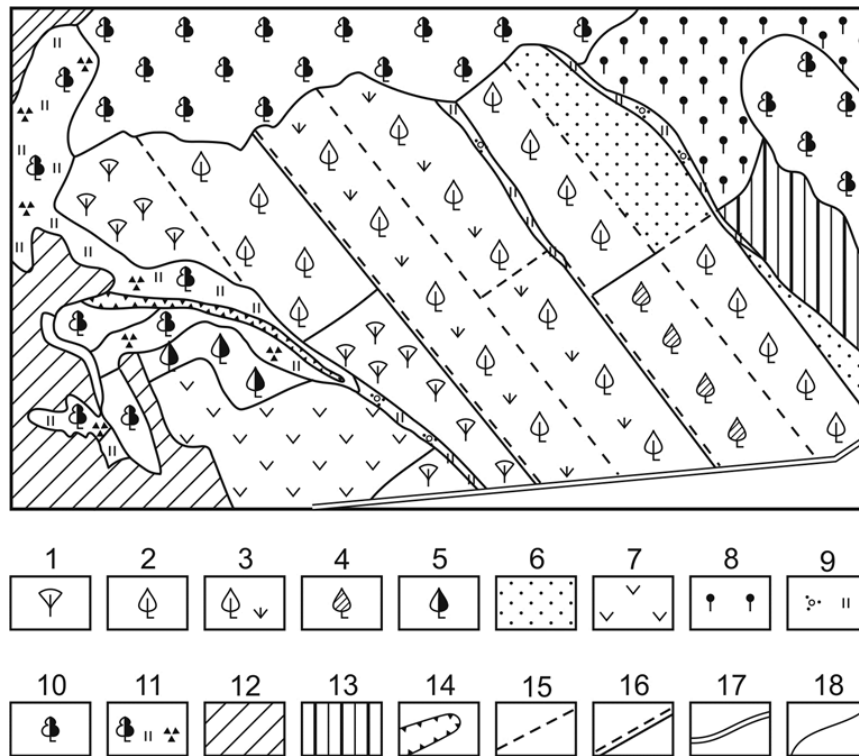
Рис. 1. Щільність садових ландшафтів Східного Поділля

складає 3,8%. У структурі насаджень переважають багаторічні плодові дерева, зокрема частка зерняткових становить 92%, кісточкових 5%, ягідників – 2%, виноградарників – 1%. Провідними культурами ягідників уже кілька десятиліть залишаються суниця та полуниця. Найбільші площі останніх зосереджені в ПП «Дари садів» с. Бронниця.

Значні площі багаторічних насаджень Могилів-Подільського району зосереджені в околицях таких населених пунктів: с. Бронниця, с. Козлів, с. Липчани, с. Нагоряни, с. Серебря, с. Карпівка, с. Суботівка, с. Слобода-Яришівська, с. Бандишівка, с. Григорівка, с. Оленівка, м. Могилів-Подільський.

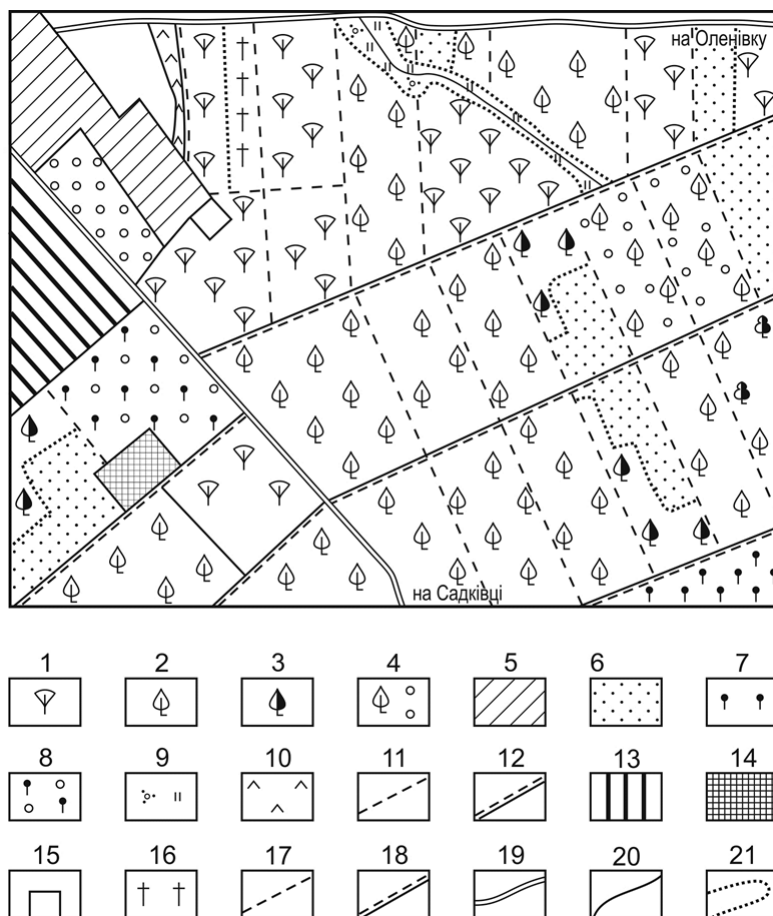
До провідних садівничих господарств Могилів-Подільського району належать: ПП «Дари садів» (с. Бронниця, рис. 2, 3), СВАТ «Поділля» (м. Могилів-Подільський), СТОВ «Шанс» (с. Козлів), ПП «Серебріське» (с. Серебря), фермерські господарства «Вісла Сад» (с. Карпівка), «Сава» (с. Карпівка), «Михай» (с. Карпівка), «Нусі» (с. Суботівка), «Еліт-Сад» (с. Слобода-Яришівська), «Дністровський лан» (с. Карпівка) «Буга сад» (с. Бандишівка, рис. 4). Перераховані господарства входять до корпорації «Вінницясадвинпром».

Однією з проблем району є значна частка садів із старими малопродуктивними деревами, на розкорчування яких потрібні великі кошти. Утилізація саду, який вичерпав свої можливості, потребує більше ресурсів, а ніж закладання нових плодових насаджень. Керівники деяких господарств викорчуюють старі сади, при цьому витрачають чимало коштів для проведення

**Рис. 2. Сучасна структура садових ландшафтів села Бронниця
Могилів-Подільського району**

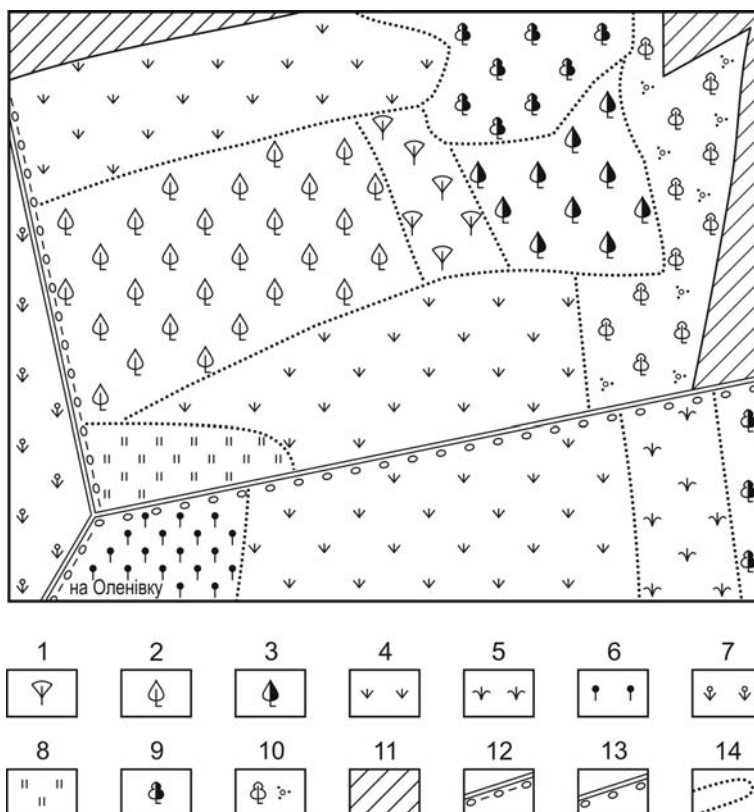
Сільськогосподарські ландшафти. Плакорний тип місцевості. Садові. Урочища: 1 – слабо хвилясті лесові поверхні плакорів з сірими лісовими ґрунтами з гумусовим горизонтом до 20 см, зайняті молодими (3-4 та 10-12 років) насадженнями яблунь з розораним, частково зарослим різнотрав'ям міжряддям; 2 – слабо хвилясті лесові поверхні з сірими середньозмитими важко суглинковими ґрунтами, зайняті старими (40-45 р.) частково омолодженими насадженнями яблуні із нерозораним міжряддям, що заросло різнотрав'ям (подорожник великий, кульбаба лікарська, конюшина повзуча); 3 – хвилясті лесові поверхні з сірими опідзоленими середньозмитими ґрунтами, зайняті багаторічними низькопродуктивними насадженнями яблуні, що заросли різнотрав'ям, поступово дичавіють і підлягають розкорчуванню; 4 – хвилясті лесові поверхні з сірими опідзоленими середньозмитими ґрунтами, зайняті багаторічними (понад 50 років) насадженнями яблуні, що перебувають на стадії саморуйнації та підлягають розкорчуванню; 5 – вирівняні лесові поверхні з сірими лісовими ґрунтами, зайняті під багаторічними частково розкорчованими насадженнями яблуні. **Польові. Урочища:** 6 – вирівняні лесові поверхні плакорів з розораними сірими середньо-суглинковими ґрунтами на місці викорчуваних яблуневих садів; 7 – вирівняні лесові поверхні з сірими реградованими ґрунтами, зайняті городніми ділянками під овочевими та плодовими культурами на місці розкорчованих садів; 8 – розорані слабохвилясті лесові поверхні з сірими лісовими ґрунтами, зайняті польовими сівозмінами. **Пасовищі. Урочища:** 9 – пониження в рельєфі, що являє собою лінійно витягнуту долину з плоским дном, глибиною 1-1,5 м зі середньозмити сірими лісовими ґрунтами, заросле різнотрав'ям та частково вільхово-вербовими формаціями, що використовуються як сіножаті та пасовища. **Лісові ландшафти. Умовно-натуральні. Надзаплавно-терасовий тип місцевості. Урочища:** 10 – алювіальні схили надзапавної тераси з світло-сірими лісовими ґрунтами під дубово-грабовими лісами. **Плакорний тип місцевості. Урочища:** 11 – середньозмиті лесові поверхні зі світло-сірими лісовими ґрунтами на кам'янистій місцевості під розрідженими частково вирубанними дубово-грабовими насадженнями. **Селитебні ландшафти. Сільські. Урочища:** 12 – вирівняні ділянки з окультуреними ясно-сірими лісовими ґрунтами, зайняті лінійно витягнутими одноповерховими новобудовами, присадибними та городніми ділянками з розрідженими лісовими формаціями; 13 – хвилясті лесові поверхні з сірими лісовими ґрунтами, зайняті лінійно витягнутою одноповерховою індивідуальною забудовою с. Нова Григорівка та прилеглими городніми ділянками. **Інші позначення:** 14 – неглибокі (2,5-3м) лесові яри із середньозмитими сірими ґрунтами, зарослі вільхою, вербою, явором, різнотрав'ям; 15 – насадження в 1-2 ряди тополі пірамідальної, які виконують функцію вітроломів та розмежовують квартали саду, місцями з прокладеними польовими дорогами; 16 – ґрунтова дорога господарського значення з насадженням у два ряди тополі пірамідальної; 17 – напісне асфальтове шосе Бронниця-Оленівка-Бандишівка. Межі ландшафтних структур: 18 – урочища.

**Рис. 3. Сучасна структура садових ландшафтів села Бронниця
Могилів-Подільського району**

Сільськогосподарські ландшафти. Плакорний тип місцевості. Садові. Урочища: 1 – слабохвилясті лесові поверхні плакорів з сірими лісовими ґрунтами, з потужністю гумусу 15-20 см, зайняті молодими (2, 4, 8, 12 років) насадженнями яблунь (переважають сорти Джонаголд, Семеренка, Голден, Спартан, Айдерет), що закладені на шпалерах, з розораним міжряддям, де проростає різнотрав'я, задерніння проведено через ряд, проміжки між деревами розорані, оброблені гербіцидами; 2 – слабохвилясті лесові поверхні плакорів з сірими лісовими ґрунтами, зайняті старими (закладені 1963-1967 рр.) доглянутими, частково омолодженими садами (переважають сорти Кальвіль сніговий, Макінтош, Пепін, Лондонське), з міжряддями зарослими різнотрав'ям; 3 – слабопокаті поверхні з сірими опідзоленими слабкозмитими середньосуглинковими ґрунтами, зайняті багаторічними насадженнями сливи, що перебувають на четвертій стадії свого розвитку та підлягають розкорчуванню; 4 – слабопокаті лесові поверхні з частковозмитими сірими опідзоленими ґрунтами під насадженнями яблуні (1995р. посадки), прямокутної схеми посадки з розораним міжряддям; 5 – слабохвилясті поверхні з окультуреними сірими лісовими ґрунтами, зайняті під яблуневими садами, що заростають різнотрав'ям, чагарниками, поступово «дичавіють», перетворюючись у «лісо-сад»; 6 – вирівняні лесові поверхні із розораними сірими ґрунтами на місці розкорчованих старих насаджень сливи та яблуні. **Польові. Урочища:** 7 – вирівняні лесові поверхні плакорів з сірими лісовими ґрунтами, що розорані та використовуються під сільськогосподарські культури (переважно ріпак, сою, соняшник) та зернові (жито, овес, пшеницю); 8 – розорані слабохвилясті лесові поверхні з темно-сірими лісовими ґрунтами, зайняті польовими сівозмінами на місці розкорчування кварталу сливи; 9 – польова дорога господарського значення, що пролягає в пониженні рельєфу, часто перезволожена, по обидва боки зайнята лісовими породами (переважно явір, верба, вільха), чагарниками (бузина) та різнотрав'ям, частково використовується під випас. **Пасовищі. Урочища:** 10 – вирівняна ділянка, що утворилась на місці польової дороги, поступово заростає різнотрав'ям та частково використовується під випас, у сезон дощів перезволожується, стає непридатною для користування. **Селитебні ландшафти. Плакорний тип місцевості. Урочища:** 11 – хвилясті лесові поверхні з сірими лісовими ґрунтами, зайняті лінійно витягнутими індивідуальними забудовами та прилеглими до них городніми ділянками; 12 – комплекс адміністративних, житлових та господарських будівель з прилеглими городами і садками; 13 – земельна ділянка, на якій розташоване приватне сільськогосподарське підприємство; 14 – перевантажувальний

комплекс; 15 – господарський двір з тракторним станом, що використовується для зберігання сільськогосподарської техніки та обладнання. **Інші позначення:** 17 – межі між кварталами садів з насадженнями тополі пірамідальної, що виконують функцію вітроломів, місцями з прокладеними польовими дорогами (ширина 2-3 м); 18 – ґрунтова дорога (до 4 м) господарського значення з насадженням в 1-2 ряди тополі пірамідальної; 19 – асфальтована насипна дорога шириною 7 м, висотою до 1 м; 20 – ґрунтові сільські дороги (до 4 м), частково зарослі різнотрав'ям, чагарниками та лісовими породами дерев. Межі ландшафтних структур: 21 – урочища.

**Рис. 4. Сучасна структура садових ландшафтів села Бандишівка
Могилів-Подільського району**

Сільськогосподарські ландшафти. Плакорний тип місцевості. Садові. Урочища: 1 – хвилясті лесові поверхні з темно-сірими лісовими ґрунтами, зайняті молодими (3-4 р.) насадженнями яблуні (сорт Семеренка), що не вступили у стан плодоношення, з розораним міжряддям; 2 – вирівняні поверхні з темно-сірими опідзоленими важкосуглинковими ґрунтами, зайняті плодоносними насадженнями яблуні (8-9 р., сорт Джонаголд), задерніння проведено через ряд; 3 – слабкохвилясті ділянки з темно-сірими опідзоленими слабореградованими ґрунтами середньосуглинкового механічного складу, що зайняті під яблуневим садом (10-12 р.), який активно плодоносить, у міжрядді різнотрав'я, яке використовується як органічне добриво. **Польові. Плакорні. Урочища:** 4 – розорані слабкохвилясті поверхні з темно-сірими опідзоленими і слабо реградованими лісовими ґрунтами, зайняті зерновими культурами; 5 – розорані вирівняні лесові поверхні з темно-сірими важко суглинковими лісовими ґрунтами, зайняті технічними культурами; 6 – розорана вирівняна ділянка з темно-сірими слабкорозмитими важкосуглинковими ґрунтами, зайнята зерновими культурами; 7 – розорані слабкохвилясті поверхні з сірими опідзоленими середньозмитими важкосуглинковими ґрунтами під зерновими. **Лучно-пасовищні. Плакорні. Урочища:** 8 – рівна розорана поверхня з темно-сірими ґрунтами під лучно-степовою рослинністю. **Лісові. Плакорні. Урочища:** 9 – хвилясті лесові поверхні з сірими опідзоленими середньосуглинковими ґрунтами, зайняті дубово-грабовими масивами. **Селитебні ландшафти. Сільські. Плакорні. Урочища:** 10 – слабкохвилясті лесові поверхні з сірими лісовими ґрунтами, на яких розташовано сільськогосподарський комплекс (ферма, тракторний стан, автопарк); 11 – вирівняні лесові поверхні з сірими лісовими ґрунтами, зайняті лінійно витягнутими урочищами індивідуально забудови і городів. **Дорожні ландшафти:** 12 – насипне асфальтоване шосе; 13 – ґрунтова сільська дорога, по обидва боки зайнята чагарниковою рослинністю, різнотрав'ям та поодинокими кущами акації білої і клену польового. Межі ландшафтних структур: 14 – урочища.

робіт, а також втрачають можливість отримати додаткові кошти від реалізації продукції, яку б ще міг дати старий сад, поки молоді насадження не ввійдуть у період плодоношення. У більшості випадків господарі підтримують старі сади, обновлюють їх, проводять належну обрізку дерев. Як результат – отримують значні прибутки від реалізації плодів.

Щороку окремі господарства району розширюють площі плодкових насаджень на кілька гектар. Наприклад, СТОВ «Шанс» було сформоване на базі плодкових багаторічних насаджень колишнього радгоспу «імені Леніна», що згодом було реорганізовано у ВАТ «Дністер». У розпорядженні господарства 40 га саду та 200 га ріллі. Уся земля і сади розпайовані. Активна робота по розкорчовуванню старих садів розпочалась ще у колишньому радгоспі, а сьогодні її завершують. Розширюють площі нових плодкових насаджень. Сьогодні 2/3 багаторічних насаджень району плодоносного віку, 1/3 – насадження низькопродуктивні (не мають промислового значення), або ті, що перебувають на IV стадії свого розвитку.

Молоді сади пальметні. Вони характеризуються площинними кронами та великою щільністю посадки дерев. Згущене розміщення дерев у рядах сприяє накопиченню та збереженню вологи, самозахисту від вітрів, більшій кількості дерев на одиницю площі, та як наслідок – більшій кількості плодів. Дерев в садах розміщують за прямокутною схемою посадки. Для забезпечення вібростійкості влаштовують постійну опору у вигляді шпалери. Пальметні насадження плодоносять раніше на 2-3 роки відносно порід з округлими кронами. Вони міцні, проріджені, що значно полегшує роботи по догляду за деревами та збору врожаю. Такі плодкові насадження порівняно з іншими менш вимогливі до зовнішніх умов вирощування.

У молодих садах міжряддя розорані, так як протягом перших років проводиться інтенсивна обробка різноманітними агропрепаратами. У старих садах міжряддя задерновані через ряд. Серед насаджень переважають кісточкові породи, у яких частка яблуні становить 90-92%. Характерною рисою садових ландшафтів Могилів-Подільського району є збільшення частки кісточкових порід – черешень, слив, абрикос, яка становить 5% усіх насаджень району. У садах проростають сорти: Ренет Симиренка, Джонаголд, Кальвіль Сніговий, Голден Делішес, Мекінтош, Мелба, Слава переможцям, Спартан, Папіровка.

Нові і старі сади включають садозахисні насадження – вітролами, що складаються з 1-2 рядів тополі пірамідальної і розмежовують плодово-ягідні культури по межах кварталів. Дорожня мережа навколо садових масивів та між кварталами переважно прямолінійна, без твердого покриття, що є несприятливим для руху транспорту за погіршених погодних умов.

Висновок. Садові ландшафти займають особливе місце в структурі сільськогосподарських ландшафтів Східного Поділля, оскільки являються фоновими. Польові дослідження в межах Могилів-Подільського району показують, що більшість їх приурочена до схилового типу місцевості, а нові сади пальметного типу сьогодні формують в межах хвилястих межирич. Більша частина старих садів частково омолоджена, проте значною залишається площа садів, що перебувають на стадії саморуйнації. Могилів-Подільський район за належної державної підтримки має значний потенціал для подальшого розвитку галузі.

1. Денисик Г.І. Антропогенні ландшафти Правобережної України / Г.І. Денисик. – Вінниця: Арбат, 1997. – 298 с.
 2. Денисик Г.І. Нариси з антропогенного ландшафтознавства / Г.І. Денисик, В.М. Воловик // Навчальний посібник. – Вінниця: ГІПАНІС, 2001 – С.57-67.
 3. Денисик Г.І. Природнича географія Поділля / Г.І. Денисик. – Вінниця: ЕкоБізнесЦентр, 2006. – С. 41-52.
 4. Денисик Г.І. Сільські ландшафти Поділля / Г.І. Денисик, А.Г. Кізюн. – Вінниця: ПП «ТД «Едельвейс і К», 2012. – 200 с.
 5. Мильков Ф.Н. Человек и ландшафты. Очерки антропогенного ландшафтоведения / Ф.Н. Мильков. – М.: Мысль, 1973. – 222 с.
-
1. Denysyk G.I. Antropohenni landshafty Pravoberezhnoi Ukrainy / G.I. Denysyk. – Vinnitsa: Arbat, 1997. – 298 s.
 2. Denysyk G.I. Narysy z antropohennoho landshaftoznavstva / G.I. Denysyk, V.M. Volovyk // Navchalnyi posibnyk. – Vinnytsia: GIPANIS, 2001. – S. 57-67.
 3. Denysyk G.I. Pryrodnycha geographiia Podillia / G.I. Denysyk. – Vinnytsia: EkoBiznesTcentr, 2006, – S. 41-52.
 4. Denysyk G.I. Sil's'kyi landshafty Podillia / G.I. Denysyk, A.G. Kizun. – Vinnytsia: PP «TD «Edel'veys i K», 2012. – 200 s.
 5. Milkov F.N. Chelovek i landshafty / F.N. Milkov. – M.: Mysl, 1973. – 222 s.

Подано до редакції 11.03.2016

Рецензент – доктор географічних наук В.М. Воловик